

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.292
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.328>

В. Л. Давиденко
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-8175-7026

Ю. М. Канібер
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-2648-7067

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджується розвиток інституту помилування в Україні з 1918 року по сучасний період. Метою статті є проведення історичного та нормативно-правового аналізу запровадження та реалізації спеціального виду звільнення від відбування покарання. Реформування пенітенціарної системи потребує удосконалення процедури, пов'язаної із призначенням та виконанням кримінальних покарань та більш широким впровадженням в кримінальну та кримінально-виконавчу політику принципів гуманізації, індивідуалізації та справедливості.

У статті проаналізовані нормативні документи застосування помилування від часів становлення української державності минулого століття до сучасного стану правового регулювання. Сьогодні інститут помилування нормативно визначений і врегульований нормами Конституції України (п. 27, ст. 106) Кримінального кодексу України (ст. 87), Указу Президента України, «Про Положення про порядок здійснення помилування» від 21 квітня 2015 року. Президент України здійснює помилування щодо засуджених у виді: заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років; повного або часткового звільнення від відбування як основного і додаткового покарання. У разі засудження особи до довічного позбавлення волі клопотання про помилування її може бути подане після відбуття нею не менше 20 років призначеного покарання. Під час розгляду клопотання про помилування враховуються: ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, його поведінка, щире каяття, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, сімейні та інші обставини; думка адміністрації установи виконання покарань або іншого органу, який виконує покарання, спостережної комісії, служби у справах дітей, місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, громадських об'єднань та інших суб'єктів про доцільність помилування.

На підставі проведеного аналізу, висловлені пропозиції щодо необхідності внесення змін та доповнень до порядку здійснення помилування, які дозволять у повній мірі відповідати принципу справедливості та гуманізму. А саме, законодавчо закріпити можливість участі потерпілих та осіб, які клопочуть про помилування у засіданні органу, який вирішує питання про помилування. Також публікувати на офіційному вебсайті Офісу Президента щомісячно інформацію про стан розгляду клопотань про помилування, кількість задоволених клопотань та кількість відмови у помилуванні із мотивованим поясненням причин.

Ключові слова: помилування, інститут помилування, покарання, засуджена особа, клопотання про помилування.

Davydenko V. L., Kaniber Yu. M. DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF PARDON IN UKRAINE

The article examines the development of the institute of pardon in Ukraine from 1918 to the present. The purpose of the article is to conduct a historical and legal analysis of the introduction and implementation of a special type of release from serving a sentence. The reform of the penitentiary system requires the improvement of the procedure for the imposition and execution of criminal penalties and the wider introduction of the principles of humanization, individualisation and justice in criminal and penitentiary policy.

The article analyzes the normative documents of pardon application from the times of formation of the Ukrainian statehood of the last century to the current state of legal regulation. Today the institution of pardon is normatively defined and regulated by the Constitution of Ukraine (paragraph 27, Article 106) of the Criminal Code of Ukraine (Article 87), the Decree of the President of Ukraine, "On Regulations on Pardon" of April 21, 2015. The President of Ukraine pardons convicts in the form of: replacement of life imprisonment with imprisonment for a term of at least twenty-five years; full or partial release from serving as the main and additional punishment. If a person is sentenced to life imprisonment, a petition for pardon may be filed after he or she has served at least 20 years of the sentence imposed. When considering a request for pardon, the following are taken into account: the severity of the crime, the term

of the sentence, the person of the convict, his behavior, sincere remorse, the state of compensation for damages or damage, family and other circumstances; the opinion of the administration of the penitentiary institution or other executing body, the supervisory commission, the children's service, the local executive body, the local self-government body, public associations and other entities on the expediency of pardon.

Based on the analysis, proposals were made on the need to make changes and additions to the procedure for pardons, which will fully comply with the principles of justice and humanism. Namely, to legislate the possibility of participation of victims and persons requesting pardon in the meeting of the body that decides on pardons. Also publish on the official website of the Office of the President monthly information on the status of consideration of applications for pardon, the number of satisfied applications and the number of denied pardons with a reasoned explanation.

Key words: pardon, institute of pardon, punishment, convicted person, petition for pardon.

Постановка проблеми. Суспільний інститут помилування в сучасній Україні набуває свого розвитку та вдосконалення її процедури. Це пов'язано із впровадженням у державну кримінальну та кримінально-виконавчу політику, в першу чергу, принципів гуманізації, індивідуалізації та справедливості при призначенні та виконанні покарання. Відбувається реформування пенітенціарної системи, метою якої є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства та забезпечуватиме соціальне зцілення людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблематики, пов'язаної із розвитком інституту помилування в Україні займалися такі вітчизняні науковці як І.Г. Богатирьов, В.Г. Гончаренко, О.П. Горох, В.М. Додонов, В.Т. Маляренко, В.М. Мойсеєнко, А.А. Музика, О.М. Литвак, Є.О. Письменський, М.І. Сірий, О.В. Чепелюк, С.М. Школа та інші. Однак, реформування сучасної пенітенціарної системи потребує вдосконалення процедури помилування шляхом прийняття змін та доповнень до нормативних актів, які регулюють цей процес.

Формулювання мети статті. Метою статті є історичний та нормативно-правовий аналіз розвитку інституту помилування в Україні починаючи з 1918 року до сучасного періоду і надання пропозицій, щодо внесення змін та доповнень до порядку здійснення помилування, що дозволить більш повною мірою впровадити принципи гуманізації, індивідуалізації та справедливості при призначенні та виконанні кримінального покарання.

Виклад основного матеріалу. Помилування в Україні є персоналізованим актом одноразового застосування права щодо конкретної особи або групи індивідуально зазначених в Указі Президента осіб.

В юридичній літературі помилування розглядається як спеціальний вид звільнення від відбування покарання індивідуально визначеної особи, засудженої за вчинення злочину, що здійснюється на підставі відповідного акту (указу про помилування), виданого Президентом України [1, 2 с. 721].

В часи становлення української державності минулого століття інститут помилування почав свій розвиток копіюючи норми дореволюційної правової системи. В Законі «Про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р.

зазначалось, що «Гетьманові належить помилування засуджених, полегшення кари і загальне прощення зроблених злочинних дій з скасуванням проти них переслідування і висвободження їх від суду і кари» [3].

В подальшому молода радянська держава застосовувала амністію і помилування частіше з нагоди визначних дат та державних свят. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 року передбачав, що «кримінальне переслідування... підлягає закриттю на будь-якій стадії процесу... на підставі... помилування.. згідно постанови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету або його Президії...» [4].

Після прийняття нових конституцій СРСР та союзних республік у 1936-1937 рр. правом помилування були наділені Президія Верховної Ради СРСР та Верховна Рада УРСР.

З початку 30-х років відбувається значна криміналізація законодавства, збільшується кількість репресій, зазнає зміни кримінальна політика держави у бік зниження гуманістичних начал призначення та звільнення від покарання. Зменшується кількість випадків проголошення як амністії так і помилування.

В період другої світової війни та післявоєнного часу злочинці прирівнювались до «ворогів народу» і до них застосовувалось жорстке покарання, яке часто не відповідало суспільній небезпечності вчиненого. Помилування відбувалось у випадках необхідності до залучення засудженої особи до виконання робіт для оборони та воєнного зміцнення радянської держави.

Прийнятті 25 грудня 1958 р. Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік, серед підстав звільнення від покарання передбачали звільнення від покарання або його пом'якшення в порядку актів амністії та помилування (ст. 46). Кримінальний кодекс Української РСР від 28 грудня 1960 року, поряд з інститутами дострокового і умовно-дострокового звільнення від покарання, заміни покарання більш м'яким покаранням також передбачав звільнення від покарання на підставі актів амністії і помилування (ст. 54 КК) [5].

З 60-х років до здобуття Україною незалежності загалом, і амністия, і помилування у цей час мали однакові правові наслідки, фактично не розмежовувалися та слугували як підставою звіль-

нення від покарання, так і підставою звільнення від відповідальності. Помилування здійснювалось щодо конкретних осіб як з ініціативи вищих органів державної влади, так і за клопотанням засудженого. Наприкінці 60-х – на початку 80-х років ХХ ст. у радянській юридичній науці амністія та помилування починають розглядатися в контексті умовно-дострокового звільнення. У Конституції СРСР 1977 р. (п. 11 ст. 121) було зазначено, що видання постанов про помилування було виключною компетенцією Президії Верховної Ради СРСР. Прийняття Конституції СРСР 1977 р. істотно на інститут не вплинуло, а компетенція органів державної влади та управління стосовно видання актів амністії та помилування залишилася незмінною порівняно з Конституцією 1936 р. Відповідно до положень Конституції, амністія і помилування належали до компетенції вищих органів державної влади: Верховній Раді Союзу РСР і її Президії, Верховним Радам союзних республік та їх Президіям [6, с. 37].

Як амністія так і помилування в цей період проголошувались не часто.

Згідно зі статтею 106 Конституції України помилування в нашій країні здійснюється Президентом України. Порядок здійснення Президентом помилування визначається Положенням про порядок здійснення помилування затверджене Указом Президента України від 21 квітня 2015 р. № 223 (Положення) [7].

Відповідно до Положення розроблено та затверджений наказом Міністерства юстиції України від 28 вересня 2012 № 1439/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 жовтня 2012 р. за № 1667/21979 Порядок подання до Адміністрації Президента України матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених та виконання указів Президента України про помилування [8]. Порядок визначає механізм вирішення питань, пов'язаних із практикою помилування.

Президент України здійснює помилування щодо засуджених у виді: заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років; повного або часткового звільнення від відбування як основного і додаткового покарання. У разі засудження особи до довічного позбавлення волі клопотання про помилування її може бути подане після відбуття нею не менше 20 років призначеного покарання (ч. 7 ст. 151 КВК України, ч.2 Положення).

Вбачається відсутність можливості здійснювати помилування у вигляді заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, яке було в його попередніх редакціях. Пояснити це можна тим, що ст. ст. 85, 87 Кримінального кодексу України не передбачають в якості видів помилування заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким.

Право клопотати про помилування має особа, яка:

засуджена судом України і відбуває покарання в Україні;

засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, вирок суду щодо якої приведено у відповідність із законодавством України;

засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо ця держава погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування;

є захисником, одним із батьків, дружиною (чоловіком), дитиною, іншим членом сім'ї, законним представником особи;

У виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин клопотання про помилування також може бути подано головою або іншим членом Комісії при Президентові України у питаннях помилування, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Радником - уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, Радником - уповноваженим Президента України з питань безбар'єрності.

Особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів чи відбули незначну частину призначеного їм строку покарання, можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин.

Особи, засуджені за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених частиною третьою статті 81 Кримінального Кодексу України.

Клопотання про помилування особою, засудженою судом України, яка відбуває покарання в Україні, або засудженою судом іноземної держави і переданою для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування, подається через адміністрацію установи виконання покарань або іншого органу, що здійснює виконання кримінальних покарань. Адміністрація в установленому порядку направляє його до Офісу Президента України разом із копіями вироку, ухвали і постанови суду, характеристикою про поведінку особи із викладеною письмово думкою адміністрації і, як правило, спостережної комісії або служби у справах дітей про доцільність

помилування, а також іншими документами і даними, що мають значення для розгляду питання про застосування помилування.

Клопотання про помилування і підготовлені Департаментом матеріали попередньо розглядаються Комісією при Президентові України у питаннях помилування.

Під час розгляду клопотання про помилування враховуються:

ступінь тяжкості вчиненого злочину, строк відбутого покарання, особа засудженого, його поведінка, щире каяття, стан відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, сімейні та інші обставини;

думка адміністрації установи виконання покарань або іншого органу, який виконує покарання, спостережної комісії, служби у справах дітей, місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, громадських об'єднань та інших суб'єктів про доцільність помилування.

Чинне законодавство передбачає безумовне звільнення особи від покарання. Серед науковців виникає дискусія з приводу впровадження умовного помилування. Позицію щодо впровадження умовного помилування висловлює А.А. Музика. Як зазначає науковець, умовність полягатиме в тому, що засуджений не буде звільнений остаточно, а невідбуте покарання (або його частина) для нього стане випробувальним строком. Якщо винуватий упродовж цього часу вчинить злочин, то суд повинен призначити йому остаточне покарання згідно з правилами призначення покарання за сукупністю вироків [9, с. 35].

Ми не поділяємо таку точку зору, тому як природа помилування виходить із моральної складової, яка в подальшому набула формального та юридичного значення. В основі помилування лежить прощення, яке є безумовним. Застосування державно-правового акту помилування можливе тільки по відношенню до тієї людини, котра може заслуговувати милосердя і бути гідною такого дійства.

В жовтні 2021 року Президент України помилував одночасно 31 військового засудженого. Офіційне інтернет-представництво Президента України повідомляє що, беручи до уваги ступінь тяжкості вчинених злочинів, строк фактичного відбуття покарання, особи засуджених, їхній сімейний стан, поведінку до вчинення злочину та після засудження, відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди, думку органів і установ виконання покарань щодо доцільності помилування та інших обставин, відповідно до пункту 27 статті 106 Конституції України Володимир Зеленський підтримав пропозицію Комісії при президентові у питання помилування

та підписав указ про помилування 31 військового засудженого [10].

Висновки. Враховуючи вищевикладений матеріал, можна зробити висновки про значний розвиток та вдосконалення інституту помилування в Україні за останні часи. Але ще є необхідність внесення змін та доповнень до порядку здійснення помилування, які дозволять у повній мірі відповідати принципу справедливості та гуманізму. А саме, необхідно законодавчо закріпити можливість участі потерпілих та осіб, які клопочуть про помилування у засіданні органу, який вирішує питання про помилування. Також пропонується публікувати на офіційному вебсайті Офісу Президента щомісячно інформацію про стан розгляду клопотань про помилування, кількість задоволених клопотань та кількість відмови у помилуванні із мотивованим поясненням причин.

Такі зміни дозволять зробити процедуру помилування більш відкритою для суспільства.

Література

- Музика А. А. Помилування / Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17.
- Кримінальне право / ред. кол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 720-723.
- Про Тимчасовий державний устрій України. *Державний вісник*. 1918. 16 травня. С. 23-40.
- Уголовно-процесуальний кодекс У.С.С.Р.: Закон, утверджений В.У.Ц.И.К. 13.09.1922 г. Харьков: Издание Наркомюста У.С.С.Р., 1922. С. 2.
- Кримінальний кодекс України. Кодекс введено в дію з 1 квітня 1961 р. Законом Української РСР від 28 грудня 1960 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html (дата звернення 14.01.2022).
- Інститут помилування в Україні та світі: монографія / за ред. Є. Бараша, М. Рудницьких. К.: ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 173.
- Указ Президента України від 21 квітня 2015 р. № 223 Положення про порядок здійснення помилування URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015#Text> (дата звернення 14.01.2022).
- Наказ Міністерства юстиції України від 28 вересня 2012 № 1439/5 «Порядок подання до Адміністрації Президента України матеріалів за клопотаннями про помилування засуджених та виконання указів Президента України про помилування» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0700-21#Text> (дата звернення 14.01.2022).
- Музика А.А. Право помилування в Україні: актуальні питання. *Актуальні питання вдосконалення процедури помилування* : зб. матеріалів круглого столу. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 33–37.
- Президент підписав указ про помилування 31 засудженого захисника України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro-pomiluvannya-31-zasudzhenogo-zah-70989> (дата звернення 14.01.2022).